

15 let národního parku České Švýcarsko
25 Jahre Nationalpark Sächsische Schweiz

Patnáct let národního parku České Švýcarsko – čtvrtstoletí národního parku Saské Švýcarsko

Handrij Härtel, Pavel Benda, Richard Nagel a kolektiv

Když vznikl 1. ledna 2000 národní park České Švýcarsko a byl na jaře téhož roku slavnostně otevřen, důvod ke slavení byl vlastně dvojitý. Nejen že se na mapě České republiky objevil v pořadí již čtvrtý a dlouho očekávaný národní park, ale zároveň vznikl ve střední Evropě další přeshraniční park o celkové rozloze přes 170 km². Díky mezinárodní spolupráci i s ostatními chráněnými pískovcovými územími, kterou jsme po vzniku

NP rozvinuli (Härtel 2007), dnes víme s jistotou, že Českosaské Švýcarsko je nejrozsáhlejší pískovcovou krajinou v celé Evropě, kde existují pouze tři pískovcové NP hlásící se ke kategorii II dle IUCN: Sächsische Schweiz (1990), Góry Stołowe (1993) a České Švýcarsko (2000). To je i důvod, proč se dnes již tradiční spolupráce česko-saská rozšířila i na polské Stolové hory. Ale nepředbíhejme.

Základní údaje:

Datum vyhlášení: 1. 1. 2000

Zřizovací předpis: zákon č. 161/1999 Sb.

Rozloha: 80 km² / Nadmořská výška: 120–619 m n. m.

Počet obyvatel: přibližně 50 / Obce: 9

Zonace: tři zóny / Maloplošná ZCHÚ: NPP1, NPR1, PP1

1 evropsky významná lokalita: České Švýcarsko

1 ptačí oblast: Labské pískovce

Sídlo správy: Pražská 52, 407 46 Krásná Lípa

Obr. 1 Tzv. Zadní Saské Švýcarsko (Hintere Sächsische Schweiz), v pozadí Vlčí hora na české straně území. Foto: Václav Sojka.

Na počátku byl obraz: Českosaské Švýcarsko romantické

Historie objevování a zpřístupnění Českosaského Švýcarska je nerozlučně spjata se saskou metropolí Drážďany. Klíčovou roli sehrálo období romantismu (18. až 19. století), kdy malíři působící na drážďanské výtvarné akademii podnikali krajinářské výpravy do Saského i Českého Švýcarska, aby zde v plenéru ve svých skicácích a později v ateliéru na svých plátnech zachytili neopakovatelnou atmosféru bizarních skal a divokých roklí.

Obr. 2 Carl August Richter. Pravčická brána (okolo roku 1800).

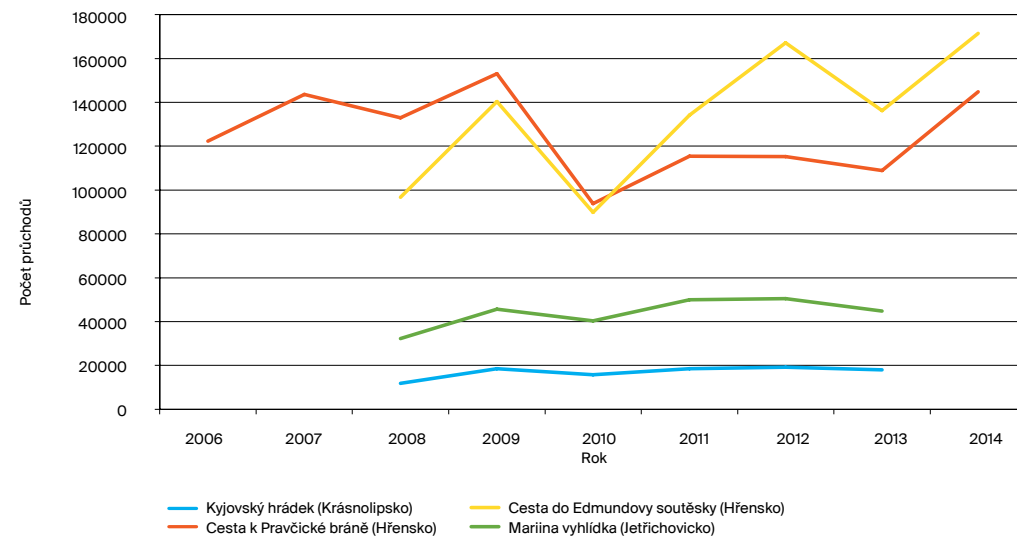
Obr. 3 Plavba na lodičkách v soutěskách Kamenice představuje jednu z nejoblíbenějších turistických atrakcí. Je v provozu již od roku 1890.

Byli to převážně němečtí malíři (**Obr. 2**), jako slavný Caspar David Friedrich (1774-1840), ale také např. Švýcaři Adrian Zingg (1734-1816) a Anton Graff (1736-1813), jimž se připisuje pojmenování labského pískovcového pohoří romantickým termínem Sächsische Schweiz, které bylo později převzato i pro Böhmische Schweiz i další evropské krajiny. Co z tohoto odkazu romantických malířů zůstalo do dnešní doby? V prvé řadě to byli oni, kteří doslova prošli paláci cestu Saským a Českým Švýcarskem, a tím vytvořili předpoklad pro následnou vlnu postupného turistického

zpřístupnění území pro širokou veřejnost. Příběh romantických malířů je však přitažlivý i dnes. Na saské straně území najdeme stále stezku Malerweg, po které tito malíři většinou chodili, dále jim věnovanou expozici na Bastei a v neposlední řadě jde v jejich šlépějích řada následovníků. Jen menšinově se však jedná dnes o malíře; jejich roli do značné míry převzali „romantičtí fotografové“, snažící se krajinu Českosaského Švýcarsku nejen dokumentovat, ale ve svých romanticky až impresionisticky laděných záběrech zachycovat neopakovatelné přírodní scenérie. Jejich průkopníkem je Václav Sojka, který již od 90. let 20. století inspiruje řadu dalších fotografů. Jeho záběry naleznete i v tomto článku.

Českosaské Švýcarsko jako turistický cíl

Před téměř dvěma sty lety bylo „město umění“ – Drážďany – spojeno s Českosaským Švýcarskem pravidelnou lodní dopravou (1839) a později (1851) železnicí do Podmokel (dnes součást Děčína). Tyto události byly zásadní pro tehdy počínající turistické zpřístupnění území, takže Českosaské Švýcarsko lze právem považovat za jednu z kolébek středoevropské turistiky (**Obr. 3**) a horolezectví s místy velmi hustou sítí turistické infrastruktury. Tento odkaz je zásadní i pro dnešní národní parky. Protože je poctivě uznat, že turistika byla v našem území dříve než ochrana přírody a hraje klíčovou roli pro obživu místních obyvatel, znamená to, že ochrana přírody musí vůči turismu trvale hledat konsensus, v některých případech i kompromis. Posledních 15, resp. 25 let existence obou národních parků však ukazuje, že je to možné. Zdaleka to však není jen zásluha ochrany přírody, ale také místních samospráv, organizací působících v oblasti řízení cestovního ruchu (České Švýcarsko o.p.s., Tourismusverband Sächsische Schweiz), zástupců Klubu českých turistů či Českého horolezeckého svazu a dalších, kteří v naprosté většině akceptují, že trvale udržitelný, tedy nemasový a nezbytně omezení respektující turismus je nejen prospěšný pro chráněnou přírodu, ale je přínosný a racionální i pro širší region. Jinými slovy, do Českosaského Švýcarska se návštěvníci vracejí rádi právě proto, že zde stále nacházejí řadu klidných míst, kde nejsou vystaveni negativním dopadům turistického „průmyslu“. Klíčová je přitom opět bilaterální spolupráce obou národních parků. Regulace návštěvnosti

Graf 1 Vybrané výsledky monitoringu návštěvnosti. Mimo jiné je z nich patrné, že hlavní objekty zájmu turistů jsou i po 200 letech stále tytéž: v prvé řadě Pravčická brána a soutěsky Kamenice, poté Jetřichovické skály a ve východní části parku Kyjovské údolí. Zpracoval Tomáš Salov.

však musí vycházet z objektivních údajů. I z toho důvodu běží v NP České Švýcarsko trvalý monitoring návštěvnosti založený na technologii termočidel (**Graf 1**). Klíčoví aktéři v oblasti cestovního ruchu podporují šetrné formy dopravy návštěvníků do Českosaského Švýcarska. Společně vydávají přehled jízdních řádů regionálních veřejných dopravců a propagují tzv. Dráhu národních parků, která obepíná území obou parků a umožňuje pohodlné a ekologické cestování ke známým turistickým atrakcím. Významnou roli hrají také obě návštěvnícká centra v Bad Schandau a v Krásné Lípě, která úzce spolupracují. Správa NP České Švýcarsko má rovněž v úmyslu vybudovat návštěvnícké středisko na Mezní Louce, tedy v nejnavštěvovanější části parku.

Českosaské Švýcarsko jako místo vzdělávání

Od počátku existence národního parku České Švýcarsko se správa NP věnuje také publikačním, popularizačním a vzdělávacím aktivitám. Unikátním počinem bylo vytvoření jednotného vizuálního stylu, který společně využívají vedle správ NP České a Saské Švýcarsko také další partnerské organizace (Správa CHKO Labské pískovce, České Švýcarsko o.p.s., Nationalpark Zentrum Sächsische Schweiz a Tourismusverband Sächsische Schweiz). Tyto organizace úzce spolupracují také v oblasti propagace regionu a přípravy akcí pro veřejnost. Mezi úspěšné akce posledních let náleží např.

NP České Švýcarsko jako modelové „restaurační území“ budoucí divočiny

Již v době příprav bylo zcela evidentní, že národní park České Švýcarsko se bude výrazně lišit od ostatních NP v ČR, ale i od většiny dalších středoevropských parků tím, že dominantním předmětem ochrany zde je neživá příroda. Na druhou stranu platný plán péče i společná Víze a Strategie (viz dále) deklarují, že cílem národního parku je zařazení do kategorie II (národní park) dle kategorizace IUCN, což znamená, že hlavním cílem ochrany jsou celé ekosystémy a přírodní procesy v nich probíhající. Tím se České Švýcarsko stává modelovým územím pro restauraci (rekonstrukci) přirozených lesních společenstev. Ve středoevropských podmínkách bychom asi obtížně hledali analogii NP, kde existuje tak značný rozdíl mezi současným (okolo 5%) a cílovým stavem (min. 75%) území ponechaného samovolnému vývoji. Toto specifikum však má svůj původ právě v unikátní morfologii území: na jedné straně byla extrémní členitost Českého Švýcarska zásadní překážkou pro osídlení jeho centrální části, na straně druhé nikdy nepředstavovala bariéru pro poměrně intenzivní lesnické hospodaření. České Švýcarsko je tedy typickým územím pro potenciální divočinu. Zatím jsme však od tohoto cíle poměrně vzdáleni, a proto se lze na území parku setkat s relativně intenzivními managementovými zásahy, jejichž cílem je zejména

Obr. 4 Díky zdařilé repatriaci sokola stěhovavého v 90. letech patří dnes jeho populace v Českosaském Švýcarsku mezi nejpočetnější v Evropě.

Obr. 5 Porosty invazní borovice vejmutovky jsou intenzivně těženy od vzniku NP. Těžba vejmutovky v letech 2000 až 2014 činila 64 000 m³, zbývající zásoba činí 10 tis.m³. Je však nutno počítat s tím, že následně odstraňování náletu, a to i na vertikálních skalách bude podstatně časově i finančně náročnější, přičemž bude nezbytná dlouhodobá kontrola. V případě smrkových monokultur bude jejich postupná renaturalizace ještě dlouhodobější a náročnější, než tomu je u eliminace geograficky nepůvodních druhů. Pro srovnání: těžba smrku v letech 2000 až 2014 činila 260 000 m³ (údaje J. Drozd).

odstranění geograficky nepůvodních druhů dřevin (zejména borovice vejmutovky) a přestavba smrkových monokultur (**Obr. 5**), představujících dědictví po zalesňování, které proběhlo po mniškových kalamitách v první polovině 20. století. Kromě nepůvodních dřevin se správa NP České Švýcarsko společně s CHKO Labské pískovce dlouhodobě věnuje i managementu dalších invazních druhů, jako jsou křídlatky či netýkavka žláznatá, přičemž je možné dnes demonstrovat příklady úspěšné likvidace těchto druhů na různých lokalitách.

Českosaské Švýcarsko jako objekt výzkumu a monitoringu

Funkce NP jako laboratoře pod širým nebem je klíčová, a ne vždy doceněná. Řada výzkumných a monitorovacích projektů (např. floristika, ornitologie), stejně jako aktivit na podporu vzácných a ohrožených druhů [např. sokol stěhovavý, losos obecný (**Obr. 6**), jedle bělokorá] byla zahájena již před vznikem NP. Po vzniku NP byla zintenzivněna spolupráce s akademickou sférou a řada výsledků byla publikována (Härtel et al. 2007, Bauer et al. 2008). Správa NP byla řešitelem víceletého projektu komplexního monitoringu přírodního prostředí, financovaného

Obr. 6 Návrat lososa obecného do Labe a jeho přítoků je velký společný úspěch rybářů a ochránců přírody na saské i české straně. V současné době jsme na rozcestí jak dál: sice se povedlo vrátit druh do naší přírody, kdy pravidelně každoročně táhnou dospělí lososi z moře na svá trdiště, ale zatím jen v omezeném počtu, který neumožňuje soběstačnost populace bez jejího posilování každoročním vypouštěním plůdku.

z prostředků EHP/Norsko. Rovněž tak se realizovalo již několik přeshraničních projektů, na kterých spolupracuje Technická univerzita v Drážďanech a Botanický ústav AV ČR v Průhoncích (digitální model terénu, historický vývoj lesa, indikátory přirozenosti), viz např. Seiler et al. (2013).

Specifickou roli hraje v Českém Švýcarsku monitoring skal (**Obr. 7**), jehož primární motiv není vědecký ani ochranný, ale vyplývá z nutnosti zajistit bezpečnost zejména nad lidskými sídly a komunikacemi v obci Hřensko. Pravidelně je měřena stabilita vybraných 270 skalních objektů ve 39 lokalitách (celkem 420 měřících bodů), a to ručně i speciálními dilatometry (údaje J. Šafránek). Probíhá také intenzivní monitoring na národní přírodní památce Pravčická brána (**Obr. 8**).

Českosaské Švýcarsko na mezinárodní scéně

O dobré přeshraniční spolupráci bylo již vícekrát pojednáno, např. v Ochráně přírody (Härtel 2009). Významným impulsem

Obr. 7 Za období existence skalní čety při národním parku České Švýcarsko byly zlikvidovány desítky skalních řícení a bylo provedeno více jak 30 různě velkých sanací za více než 30 mil. korun. Největší akce probíhá v současnosti, kdy jsou nad obcí Hřensko budovány dynamické záchytné bariéry zajišťující ochranu obce a mezinárodní silnice před pádem bloků do 5m³.

Obr. 8 Národní přírodní rezervace Pravčická brána představuje nejen symbol a hlavní magnet NP České Švýcarsko (Vařilová et Belisová 2010), ale i předmět řady výzkumných a monitorovacích aktivit. V roce 2014 byl např. proveden průzkum geologickým radarem a detailní zaměření povrchu trámce brány pomocí 3D pozemního laserového skenování. Dále je zde provozován automatický a ruční monitoring pohybů mezi bloky tvořící těleso brány. Na snímku pracovníci skalní čety NP při monitoringu.

pro zkvalitnění spolupráce bylo zejména zapojení do programu „Transboundary Parks“ Federace Europarc, kde Českosaské Švýcarsko, společně s CHKO Labské pískovce, prošlo úspěšně certifikačním procesem. Tato naše bilaterální spolupráce byla spolu s česko-polskou spoluprací v Krkonoších prezentována i během Světového kongresu parků 2014 v Sydney jako modelový příklad za evropský kontinent. Po formální stránce je spolupráce hierarchicky postavena tak, že právní rámec vytváří dvě mezistátní dohody mezi ČR a Saskem z r. 1991 a na ně odkazují další strategické dokumenty schválené na úrovni správ národních parků (a CHKO): společná „Vize ochrany přírody chráněných území v Českosaském Švýcarsku“ jako dlouhodobý rámec a společná „Strategie dalšího rozvoje přeshraniční spolupráce v ochraně přírody v Českosaském Švýcarsku“ jako střednědobý rámec. Konkrétní spolupráce se pak odehrává na základě ročních plánů ve čtyřech přeshraničních pracovních skupinách. V roce 2012 byla bilaterální česko-saská spolupráce rozšířena do určité míry i o polský pískovcový národní park Góry Stołowe. U příležitosti 3. evropské konference o pískovcových krajinách v Lázních Chudoba (Kudowa Zdrój) bylo podepsáno

národní parky hostit konferenci přeshraničních evropských národních parků (TransParcNet).

Jistě je vhodné zmínit skutečnost, že po vzniku národního parku byl jeho prvním ředitelem Zdeněk Patzelt, který se mj. zhostil nelehkého úkolu vybudování nové organizace a její stabilizace i po stránce majetkové a personální.

Při svém zřízení národním parkem dostalo České Švýcarsko do vínku kromě převažujících pozitiv i některé nevýhody, které do určité míry park limitují. Patří mezi ně v první řadě komplikované a místy nelogické vymezení hranice, které bylo v době zřízení kompromisem, jenž umožnil vyhlášení parku, avšak dodnes působí těžkosti zejména s ohledem na turistickou infrastrukturu a lesní a myslivecké hospodaření. Výrazně limitující, zejména v porovnání s ostatními českými národními parky, je zvolený ekonomický model rozpočtové organizace, jehož důsledkem je nízká flexibilita, komplikované kofinancování projektů apod. Situaci neusnadňuje ani fakt, že nejvýznamnější turistické atrakce parku (Pravčická brána a souťsky Kamenice) nejsou v majetku státu.

memorandum o spolupráci mezi všemi třemi evropskými pískovcovými národními parky.

Závěrem

Ohlížíme-li se dnes zpět, vidíme zřetelně, že vyhlášení obou národních parků znamenalo vyvrcholení mnohaletých snah o velkoplošnou ochranu přírody Českosaského Švýcarska, o kterou již od 50. let usiloval Jan Čeřovský a která se naplnila nejprve vyhlášením CHKO v roce 1972 a po politických změnách i zřízením národního parku v roce 2000. Zde sehrál klíčovou roli Werner Hentschel a jeho kolektiv, který se významným způsobem zasloužil o vyhlášení národního parku a zavedl vysokou úroveň bilaterální spolupráce s národním parkem Saské Švýcarsko, tehdy vedeným Jürgenem Steinem. Naší snahou je tento standard udržet a dále rozvíjet v širším evropském kontextu: v roce 2016 budou oba

Literatura:

- Bauer P., Kopecký V. et Šmucar J. (eds.) (2008): Labské pískovce – historie, příroda a ochrana území. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Správa CHKO Labské pískovce, Děčín.
- Härtel H., Čilek V., Herben T., Jackson A. et Williams R. (eds.) (2007): Sandstone Landscapes. 441 pp., Academia, Praha.
- Härtel H. (2009): Českosaské Švýcarsko – přeshraniční spolupráce jako nezbytný předpoklad efektivní péče/ochrany území. *Ochrana přírody*, Praha 64/6: 28–30.
- Seiler U., Wild J. et Csaplovics E. (eds) (2013): Historische Waldentwicklung in der Sächsisch-Böhmischen Schweiz. Fernerkundung und angewandte Geoinformatik, Band 10, TU Dresden. Berlin.
- Vařilová Z. et Belisová N. (2010): Pravčická brána. Academia, Praha.